

Hász Erzsébet

Megértés, értelmezés, alkalmazás

József Attila: *Tanítások*¹

Tanítások

1.

*Lesznek, akik majd kinevetnek.
Ti ne hallgassatok azokra.*

*Olyanok ők, mint a cserepes
Urasági kastély gyermekei:
5 Nevetik a durvaorrú parasztot,
Mikor trágycsészén elindul,
Hogy kenyérré kovászolja a földet.*

*És lesznek, akik elszörnyülködve
Ilyesfélét beszélnek egymásnak:
10 Miket össze nem fecseg ez az ember!
Hisz ez bolond, zárjuk el hamar,
Lázás hitét lehűti majd a magányosság.*

*Erre pedig csak azt mondhatom,
Az én akarásom nem bolondság,
15 Hanem tövigkalászos táblája a tibennetek
Még csak csirázó búzaszemeknek.
Az én hitem a földnek melegsége
És miként a föld szétosztja melegét
Gyenge füveknek, rengeteg erdőknél egyaránt,
20 Az én hitemet úgy osztom szét közöttetek.*

*Ti mégse hallgassatok a szörnyülködőkre
És meg ne vessétek őket:
Mindannyian és egyformán
Testvéreim vagytok.*

„Lesznek, akik majd kinevetnek.” A versciklus első részének első sora egyrészt a jövőidejűséggel, a létige jövő idejű többes szám harmadik személyének élre

¹ Részlet a szerző kiadásra váró József Attila-könyvéből. Hetvenöt éve halt meg a költő.

helyezésével tűnik ki, másrészt a cím keltette úgyszólván összes lehetséges elváráshoz képest meglepő megoldásával, a még meg sem ismert tanítások hallgatóságából az azt majd komolyan nem vevők kiemelésével, továbbá a grammatikai tárgy többértelműségével (*kit* nevetnek majd ki) a folytatás igényét ébreszti fel az olvasóban, bár a sorral azonos mondat a ponttal máris lezárul. Ez a két rövid tagmondatból álló sor erős hangsúlyt ad a grammatikailag a 'lesznek' igével meghatározott többes szám harmadik személyű, ismeretlen embercsoport megnevezésének, s úgy különíti el őket, hogy a versben ezután következő tanokra várható reakciójukat vetíti előre. Ez a hangsúlyozottság azonban nem indulatos, a pont jelzi, hogy ez kijelentő mondat, melynek a sorvéggel azonos mondatvégi lezárása fegyvelmezetséget, nyugalmat sugall. A mondatszerkezet mégis dinamikus, ahogy a verskezdet figyelemfelkeltő funkciójának betöltéséhez szükséges.

A vers – és a versciklus – legelső szava, a jövő idejű létige egyetlen állítmányból álló szómondatként különösen erős hangsúllyal, magányos élen járóként, önmagában képezi a fő mondatot, csak személyragjában hordozva az utalószót, s az ennek alárendelt mellékmondat is csupán három szóból áll, az alany és az állítmány által közrefogott, jövőre utaló időhatározóval, amely valódi határozószóként markánsan tovább nyomatékosítja a jövőidejűséget. A „*Lesznek*” ebben a pozícióban valamiféle súlyos bizonyosság érzését kelti, a cím után az első megszólalást váró csendet megtörő kezdetként a jövőre vonatkozó állítás, afféle baljóslat jövődöbéli bekövetkezésének megkérdőjelezhetetlenségét. A négy szó tehát egy-három arányban megosztva két tagmondatot alkot, s ebből a négy szóból kettő a jövőidejűséget fejezi ki, továbbá ennek a mindössze négy szóból álló összetett mondatnak mindkét állítmánya ugyanarra a többes szám harmadik személyű, ám ismeretlen alanyra utal, emellett maga az alárendelő összetétel is alanyra utaló minőségjelzői, ilyen módon nemcsak a létige jövőidejűsége, hanem ennek a jóslatnak az alanya is erősen hangsúlyozódik. Ez az ilyen módon hangsúlyozott alany azonban nem vagy nem egészen azonos a cím nyomán feltételezhetően jelen lévő hallgatósággal. A „*Lesznek*” nemcsak bizonyosságot sugall, hanem el is választ: nem megszólítás, hanem elválasztás, a közvetve megszólítottaktól a jövőben elválók csoportjának elsőként elvégzett, közvetlen kijelölése. Az így keletkező feszültséget tovább növeli a mondat állítmányához tartozó tárgy és okhatározó hiánya. Egyelőre nem tudjuk, kit fognak kinevetni (engem, aki meghallgatlak? – esetleg minket, a hallgatóságot? – vagy téged, aki beszélsz?), mivel az aposztrophé még várat magára, mintha ez a „jóslat” előbbrevaló lenne, mint a – jóindulatú – hallgatósághoz fordulás, és persze még azt sem tudjuk, hogy vajon miért nevetnek majd ki valakik valakiket, s bizonytalan az is, kik azok, akik a kinevetőkhöz fognak tartozni, továbbá nem tudjuk, hogy ezek a majdani kinevetők is jelen vannak-e a hallgatóságban, csak az tűnik bizonyosnak, hogy ez *bekövetkezik*, mert ilyenek – „*[l]esznek*”. Ezt a várakozásgerjesztő dinamikát a pont, a kijelentő mondat jele, a hűvös lezárság tartja féken az első sor végén. Mint említettük, ebből még hiányzik az aposztrophé, a második sor ellenben éppen ezzel kezdődik, s ez is azt mutatja, hogy az egy mondatot képező első sort lezáró pontnak feltűnő a lezáró jellege, nemcsak azért, mert az első sor dinamikájához elvárásaink szerint jobban illő felkiáltójel vagy a

lezáratlanságot jelző vessző helyett áll, hanem azért is, mert a második sor ellentétes mellérendeléseként kapcsolódását is megakadályozza. Hangsúlyozottan elválasztja egymástól tehát a kezdő sor kinevetőkre vonatkozó jóslatát és a második sor hallgatókhoz fordulását. Az első és a második sor éles elkülönítése és az aposztrophé késleltetése, a második sorba és ezzel a szöveg második mondatába helyezése azt a célt szolgálja, hogy világos legyen, a beszélő csak azokhoz szól, akik majd nem nevetik ki. Ha elképzelünk egy olyan helyzetet, amelyben a beszélő megszólítja hallgatóságát, s mielőtt még mondandója lényegére rátérne, máris megelőlegezi annak majd bekövetkező polarizáló hatását a megszólalást elfogadókra és elutasítókra, ám közvetlen világossággal csak a majdani elfogadókat szólítja meg, belátható, hogy ez vagy azt jelenti, hogy a beszélő valamiképpen biztos lehet abban, hogy az elmondandó tanok *elfogadói* vannak kizárólag jelen a hallgatóságában, vagy azt, hogy a jelen levő s majd feltételezhetően elutasító kinevetőket ezzel a feltételezéssel meg akarja sérteni (és eleve semmibe venni, hiszen őket meg sem szólítja), ami viszont nem túlzottan életszerű – kivéve ha a szituáció egésze (amit még nem ismerünk) olyan, hogy értelme van a hallgatóság egyik része fölött mintegy elnézve, róluk, viselkedésüket megelőlegezve ítéletet mondani. Vajon mi az értelme a hangsúlyos polarizálódás anticipálásának és a hosszú szöveg élére helyezésének? Miért kell a kezdet kezdetén, még mielőtt maga a cím alapján várt tanítás megkezdődne, máris a feltételezett majdani hallgatói „ellenzékkel” foglalkozni, anélkül azonban, hogy ténylegesen őket szólítaná meg? Ezek jellemzően olyan kérdések, amelyekre egy „első olvasat” még nem tud válaszolni.

A *Tanítások* 1. része, mint nemsokára látni fogjuk, végig ebben a harcias szellemben szól, támad, amennyiben előre vádolja majdani kinevetőit, magyarázza, miért is fogják „ők” kinevetni, sőt bolondnak nevezni – itt már kiderül, hogy a kinevetés tárgya maga a beszélő, a tanító –, és védekezik is majdani vádlói ellen, tehát agitál, meg kíván győzni, jó előre maga mellé állítani azokat, akiket „ti”-ként megszólít, s mindezt a harciasság és a béketűrés feszültségkeltő elegyében – ráadásul mindvégig furcsa módon úgy, hogy a címben megelőlegezett tanokból még mindig semmi nem hangzott el. Vajon miért halogatja a tanító a címben jelzett tanainak megismertetését, miközben oly sok szót áldoz még ismeretlen tanai majdani ellenfeleinek kritikájára?

Mivel a fölmerülő kérdésekre egyelőre még nem tudunk válaszolni, térjünk vissza a második sorhoz, ahol az aposztrophé megjelenik. (Legalábbis abban az esetben biztosan klasszikus aposztrophé, ha az első sorban említett majdani ellenzők jelen vannak, s a beszélő valamiképpen ezek feje felett elnézve beszél róluk, kissé tehát hozzájuk is – így a második sor kezdete, a „ti” az ellenzőktől az egyetértők felé fordulást jelzi.) A magyar nyelv igei sűrítő sajátossága, az igei személyragok névmási alanyt jelölő képessége következtében a személyes névmásként megjelenített alany a mondatban információelméleti szempontból redundáns elem, retorikailag szintaktikai pleonazmus, amelynek a funkciója itt a köznapi beszéd mondatintonációjának ellenében, amely a mondat második szavára, a 'ne' tiltószóra helyezné a fő hangsúlyt, a mondat aposztrophéját alkotó első szavának hangsúlyozása. Ennek a sorral azonos mondatnak az intonációjában a sor- és mondat(~frázis-)kezdő „Ti”

Auftaktként² hat, hiszen csak az utána következő „ne” kapja a sor=mondat első hangsúlyát. Ez a „ti” a mondat információtartalmához, mint már említettük, nem nélkülözhetetlen, hiszen az igei állítmány is ki fogja fejezni, hogy az alany csak a többes szám második személyű személyes névmás lehet, így ez a sorkezdő „ti” mint felütéses aposztrophé nem dinamikai hangsúlyt kap, hanem a hangmagasság növelésével (esetleg szünettel) mutatkozhat meg a jelentősége. Ennek a jelentőségnövelésnek a célját a már szintén említett *elválasztás* erősítésében találhatjuk meg, s ez, ha nem is nagy bizonyossággal, de sejtetés szintjén mintha a jók/rosszak szétválasztására utalna. (Az utolsó ítélet képéhez tartozó szétválasztás egybecseng a héber ‘szent’ szó ‘elkülönült’ jelentésével. Ezt azonban egyelőre nem tudjuk bizonyítani. Semmi alapunk nincs ugyanis arra, hogy az első rész szövegét bármilyen tanításhoz, így tehát a zsidó-keresztény kultúra tanaihoz kapcsoljuk, hacsak nem a béketúrésre felszólító jellegek.)

A második sor első és utolsó szava két ellentétes irányt jelöl ki, s e két irány kereszteződésében találjuk a tiltó felszólítást, mintha nemcsak magával a tiltással, hanem ezzel a szerkezettel is a „két tábor”, a „ti” és az „azok” éles körvonalazása után ezek összecsapásának, vitájának feltartóztatását célozná a második sor. Bizonyára a pártoskodás nyílt vállalásának eszközeihez tartozik az is, hogy a jóindulatú hallgatóságot jelentő „ti” mint a hallgatósághoz fordulást tartalmazó személyes névmás emberközeli szóhasználat az ellenkező oldal megnevezésére szolgáló „azok” mutató névmásnál – a szimmetriát létrehozó „ők” megfelelő alakja, a „rájuk” vagy „őrájuk” alkalmazása helyett.

A *Tanítások* 1. részének, s ezzel az egész versciklusnak a kezdő sorai tehát a következőkkel jellemezhetők:

- affektív elemekben bővelkednek, dinamikusak,
- mégis fegyelmezettséget sugalló mondat- és sorszerkezetűek, központosításúak,
- többszörösen egymásra utalóan szerkezetileg szoros kapcsolatrendszerrel alkotnak,

² „**ütemelőző** (ném. Auftakt, gör. anakruszisz) – valamely zenei frázis olyan kezdő része, amely egy ütemnél kisebb időtartamú és a következő ütemig terjed. Az ~s frázis tehát aránylag súlytalan ritmusrészen indul [...]. [...] A taktus elején megkezdett számlálásra, ütemezésre vonatkoztatva vagy a kottaképet tekintve nevezték régebben »csonka ütem«-nek a zenedarab elején lévő ~t. Olyan művekben, amelyeknek teljes megisméltése lehetséges vagy szükséges (számos dal, kánonok, da capo formájú darabok stb.), a befejező ütembe jutó frázisvég nem szokott egész ütemnyi terjedelmű lenni, s a lejegyzett befejező ütemtörődék a darab elején lévő ~vel együttesen adja ki a teljes ütemnyi terjedelmet.” Szabolcsi Bence–Tóth Aladár: *Zenei Lexikon*, Bp., Zeneműkiadó Vállalat, 1965, III., 565–566. Az ütemelőző fogalmának verstani értelmezése vitatott, de vitatottsága olyan metrikai kérdésekhez kapcsolódik, amelyek itt nem játszanak szerepet, így csupán azt értjük rajta, hogy a szabad vers vessor-mondatának köznapin intonációjában első hangsúlyos szava a „ne”, és nem a sor- és mondatkezdő „Ti”, tehát hasonlít a zenei mondat, a frázis azon eseteire, amikor ezek „aránylag súlytalan ritmusrészen” indulnak. Ez pedig azért érdemel említést, mert ez az „aránylag súlytalan ritmusrész” mégis az aposztrophikus funkciót hordozza, ráadásul ugyanennek a vessor-mondatnak a végén egy deiktikus funkciójú szóval áll kapcsolatban, s ez hasonlít a frázis elején és a frázis végén lévő két csonka ütem együtt egy teljes ütemet kiadó jelenségére.

– a két sor után a versben szakaszhatár következik,
 – a két verssor két kijelentő mondatot tartalmaz, a sorvégek azonosak a mondatahatárokkal.

Az utóbbi két ponthoz kiegészítő megjegyzéseket kell még fűznünk. Az egyikhez: a szakaszhatár a szövegindító két sor szoros egységének jelzésére szolgál, a másikhoz: nemcsak az első sor már említett váratlan befejezése a ponttal végződés, hanem a második sor végén is, bár felszólító mondat, központozása kijelentő mondatot jelez, ami szintén meglepő – így mindkét, oktrojáltan kijelentővé tett mondat egyaránt fegyelmezett, nyugodt interpretációt vonz, ami a belső dinamika bizonyos „kordában tartását” eredményezi. Az egyszerű, fegyelmezett felépítés létrehozásának eszközeihez tartozik az is, hogy a kinevetőket megjósoló első mondat túlnyomórészt magas, a tőlük elkülönítő, paradox módon nyugalmat árasztó, tiltó második mondat mély hangrendű szavakból áll, s mindkét sor kilenc-kilenc szótagos, és az a már többször említett jelenség is, hogy a sorvég azonos a mondatvéggel mindkettőnél.

A szabad vers choriambikus indítása (amely József Attila szabad vers előtti korai korszakában pregnánsan megjelenik olyan versekben, mint például a *Várakozás* – „Alszik a vár...” – és a *Csókkérés tavasszal* – „Márta, hajad...”) csak az első sorra érvényes. Bár a második sor az elsővel azonos szótagszámú, ritmusa teljesen eltér az elsőétől. Erőltetett lenne itt egy újabb kólonformát (ionicus a minore = pirrichius + spondeus) fölfedezni a sor kezdetén, mert ez ellentmondana a tiltás értelmi hangsúlyának azáltal, hogy a feltételezett sorkezdő pirrichiusban elveszne a tiltó „ne”, amelynek jelentőségét az előzőekben taglaltuk. Az eltérő ritmusszerkezet a két sor értelmi ellentétességét hivatott érzékeltetni³ – miközben a már említett eszközök által összekapcsolódásuk mégis meglehetősen szoros. A két sor utáni szakaszhatár nemcsak ezek összetartozását jelzi, hanem kezdő szakaszt alkotva annak a lehetőségét is fölrajzolja, hogy a *Tanítások* ciklus 1. része végig ezt az ők/ti, elutasítók/elfogadók szembeállítást fogja valamiképpen kibontakoztatni. Kérdés, hogy eközben megtudunk-e bármit is arról, miféle tanítások fogják a szembenállást előidézni, s továbbra is kérdés, miért a hallgatóság majd bekövetkező ellentétes befogadói attitűdjeinek megelőlegezése a versciklus kezdetét alkotó főtéma, ahelyett hogy a cím keltette várakozásnak eleget téve magával a „tannal” kezdené.

A második szakasz öt sora két, körülbelül egyenlő részre osztható: az első két és fél (két és egyharmad) sor kifejtett hasonlattal írja le a kinevetőket, a második két és fél (kétharmad és kettő) sor a kifejtés továbbfejlesztése, amelyben az eddigiek logikája szerint valamilyen közösségnek kell lennie a beszélővel és hallgatóságának „ti”-ként aposztrofált megértő-elfogadó részével. Leegyszerűsített megközelítéssel a gazdagok állnak az egyik oldalon, a szegények a másikon.

Az egyharmad-kétharmad megosztású középső sor először megismétli a kinevetést, majd ehhez mint igei állítmányhoz – „ők [...] nevetik” – hozzákapcsolja a tárgyat. A kinevetés első előfordulásakor hiányzott a tárgy, így akkor

³ Egy példaként arra, hogy a ritmus „miképpen vehet részt a költői szöveg értelemképzésében”. Vö. Horváth Kornélia, *Verselméleti tradíció és a modern magyar líra. Ritmus és interpretáció kérdéseiről*, Bp., Ráció Kiadó, 2012, 12.

még nem tudhattuk, a versben megszólaló (tanító) által konstruált beszédhelyzetben kire vonatkozik a kinevetés, a beszélőre, a hallgatóság megértő részére vagy mindkettőre – illetve mire: a tanításokra. Itt, a kinevetés második megjelenésével sem kerülünk a tárgy egyértelmű, konkrét közelségébe, hiszen benne vagyunk a kifejtett hasonlatban, illetve annak továbbfejlesztett második részében. Ez a bizonyos „*durvaorrú paraszt*” minden bizonnyal valamiféle rokonságban áll a beszélővel és/vagy a megértő-elfogadó hallgatósággal, hiszen ha a kinevetők olyanok, „*mint a cserepes / urasági kastély gyermekei*”, s ezek a kastélybeliek a parasztot nevetik, akkor „*a durvaorrú paraszt*” értelemszerűen olyan, mint azok, akiket (majd) kinevetnek. A kinevetéshez kapcsolható tárgy azonban ilyen módon is csak a hasonlat továbbfejlesztésében mutatkozik meg, ami nem oldja meg az eredeti beszédhelyzetre vonatkozó problémát, nem tudjuk meg, hogy a beszélőhöz vagy az őt megértő hallgatókhoz, a „ti”-hez hasonlítja-e ezt a nevetést kiváltó alakot.

Az első két sorban a majdani kinevetők még csupán degradált „*azok*”, akikre nem szabad hallgatnia a hallgatóság majdani tanítást elfogadó részének (bár meg kell jegyeznünk, hogy ez a pozitív jelleg csupán kikövetkeztetett), másodjára már nemcsak személyekké emelt „*ők*”, hanem – a megbocsátás irányába mutatóan – *gyermekek*hez hasonlítóak. A szinte „szájbarágósan” explicitté tett hasonlatban – „Olyanok *ők*, mint...” – a gazdagok gyermekei, akik gondtalanságban és a kastély biztonságában, szép környezetben élnek, gyermekségük révén némi fölmentést kapnak, úgy érezzük, mintha „jódoljukban” és gyermeki tapasztalatlanságukban nevetnének csupán, s így ez hangsúlyozottan a hasonlítottak, azaz a kinevetők, az értetlenek és elkényeztetett gyermekségükben értetlenek egész, nyilván nem mind gyermekekből álló csoportjára is kiterjedő megbocsátással tágul. A szegény pedig valóban látható komikusnak a maga csúnyaságában és alantas helyzetében (főként annak a *gyermek*nek a szemében, aki finom világába zártan nem érheti, mi teszi az embert ilyené) – a szakasz befejezése azonban éppen ebből az alantasságból teremt fennköltséget a metonimikus kenyér-kép által. Egyfelől tehát a gyermekeknek járó elnézés, megértő megbocsátás tompítja a kinevetés élet, másfelől a paraszti munka megfellebbezhetetlenül jó céljának képe tesz ellenvetést magával a (még ha olyannyira is megértett-megbocsátott) kinevetéssel szemben.

A gunyoros elutasítást ezek szerint talán el is lehetne viselni – ha ennél rosszabb nem történhetne. A következő ötsoros szakasz azonban megismétli a baljóslatú „*lesznek*”-et, s ekkor fokozza az elővételezett elutasító magatartás mibenlétét, mert az itt már nem kinevetésben, hanem szörnyülködésben és fenyegetésben nyilvánul meg. Mivel még mindig nem tudjuk, miféle tanítások fogják ilyen mértékben kiváltani az ellenállást, még jobban felébred bennünk a kíváncsiság e rejtélyes tanok iránt – de még mindig nem arra kerül sor, hogy ez irányú, fokozódó érdeklődésünk kielégítődjék. Az eddig bizonytalanságban maradt grammatikai tárgyra azonban most végre fény derül: az ellenállást, sőt felháborodást maga a beszélő fogja kiváltani a tanításaival, tehát nem a megszólítottakat, nem a hallgatóit fenyegeti a feltételezett veszély. Érdekes tény, hogy a beszélő csak a harmadik szakaszban jelenik meg egyes szám első személyben, miután mint az ellenzők deixisével jelzett „*ez*”, már elszenvedte a tanítást fogadó szörnyülködést, elutasítást, ki-, illetve elzárást. A vers

első tizenkét sorának szövegösszefüggése teszi nyilvánvalóvá, hogy az első sor=mondat tárgyával azonos a tizedik sor „ez az ember”-e és a tizenegyedik sor „ez bolond”-ja – ő az, a beszélő, tanító, akire rámutatnak „azok”, azaz az első sorban szereplő (majdani) kinevetők. A beszélő – vagy nevezzük most már inkább „tanítónak”, hiszen a harmadik szakaszban egyértelműen azonosította magát a címben megelelőgezett tanításokhoz kapcsolható beszélővel – furfangos észjárásra vallóan, feltételezett majdani ellenfelei által mutattat önmagára, mintha csak azért tenné, hogy aztán legyen kívül-mivel tovább vitatkozni a vers negyedik szakaszában. A vers elején elhangzott ugyan a figyelmeztetés, hogy „Ti ne hallgassatok azokra” – mármint a tanítót majdan kinevetőkre, a harmadik szakaszban mégis megszólal ez a csak feltételezetten, majdan létező ellenzék – talán azért, mert ezáltal érzékelhetjük, mennyire erőteljes lesz és miben fog állni az ellenségességük. A jambikus felkiáltás – „Hisz ez bolond” – a deiktikus „ez” mutatónévmást emeli ki, amely ebben a jövőbeliként elképzelt jelenetben a beszélőre, a tanítóra vonatkozik. A bolondot (csakúgy mint a bűnöst) elzárással taszítják ki maguk közül az emberek, s erre ítélik a „bolond” tanítót is feltételezett jövőendő ellenségei. Ezen a ponton érezhetően elodázhatatlan már, hogy megtudjunk valamit végre a tanítóról, miután többféle – általa elképzelt, hallgatói megelelőgezett figyelmeztetéseként megfestett – konfliktusban láttuk őt feltűnni.

Mindeddig a versben megszólaló „én” került a közvetlenül önmagáról szóló beszédet, az itt következő szakaszban, tehát a negyedikben, amely a leghosszabb a *Tanítások* 1. részében, az elképzelt vád – „Hisz ez bolond” – utáni védőbeszédben önmagáról kezd beszélni „az én akarásom” és „az én hitem” allegóriájában. A magyar nyelvhasználatban ritkán különböztetjük meg pontosan az ‘akarat’-ot az ‘akarás’-tól,⁴ itt mégis a magyarban ritkábban használatos ‘akarás’ szerepel, és ezzel az akaratlagos cselekvés fennálló szándéka hangsúlyozódik – mielőtt még arról a hitről esne szó, amely az ellenség vádjában már szerepelt „lázás hit”-ként. Az allegóriában az „akarás” a növény, a „hit” mint a beszélő, azaz a tanító hite pedig „a földnek melegsége”. Az allegóriában – amely inkább hasonlít az önmagát felfedő példabeszédhez⁵ – a beszélő „akarása” erősebb, egy egész búzatábla, mégpedig már érett kalászokkal teli, míg a megszólítottak – ismét a jóindulatú „ti” – „akarása” még csak „csírázó búzaszemek” képében aránylik a búzatáblához. Nemcsak aránylik azonban, nemcsak a nagy, erős, érett áll szemben a kicsivel, alig növekedésnek indulttal, hanem a közöttük lévő egység fennállása is hangsúlyt kap: az „én” és a „ti”, a tanító és a jóindulatú, elfogadó hallgatóság „akarása” a megszólító és a megszólítottak kapcsolati logikája és a képek genetikai kapcsolata által közösségben van, mindazonáltal az egységet grammatikailag megpecsételő „mi” nem jelenik meg a műben. Az „én” úgy érvel a bolondság vádja ellen, hogy azt

⁴ Vö. lat. ‘voluntas’ és ‘velle’, fr. ‘volonté’ és ‘vouloir’, ném. ‘Wille’ és ‘Wollen’ stb.

⁵ Vö. Lk 8,10–11 skk.: Nektek megadatott, hogy megismerjétek Isten országának titkait, de a többieknek csak a példabeszédek szólnak, hogy nézvén ne lássanak és hallván ne értse-
nek. Ez a példabeszéd értelme: a mag az Isten szava... (Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás, ford. és magyarálták Dr. Gál Ferenc et al., előszó Dr. Ijjas József, Bp., Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 1979 [A továbbiakban: Biblia.]

állítja, ugyanazt akarja, mint a rá majd hallgató megszólítottak, csak éppen erősebben, előbbre járva, de mindenképpen közösségekben velük. Ezzel azt állítja, hogy aki majd hallgat a tanítására, azzal rokon lelki közösségekben van, vagy megfordítva a dolgot, az fog rá hallgatni, akivel ez a búzaszem-búzakalász rokonság eleve fennáll, ami egyszerűnek és vitathatatlanak tűnik. Bizonyára ezért nem is érvel a közösség mellett, csupán egyszerű kijelentésekbe foglalja az egység, közösség gondolatát az érett búzatábla és a csírázó búzaszemek képeinek összekapcsolása révén, s éppen ezáltal válik ez a közösségekben levés – a ki nem mondott, de az akarás búza-képeinek kapcsolatában közvetetten mégis jelen lévő „mi” – már valóságos vitában valódi érve az „én”-t érő bolondságvád ellen, védelemmé a „bolondot” büntető elzárás, fenyegető magány ellen. Mivel a kinevetőkből értetlenekké, szörnyülködőkké vált ellenfelek vádja a jövőidejűségben elképzelt, s az elzárással, magányra ítélelssel fenyegetőzésük is ugyanilyen, elképzelt és jövő idejű, ezért a kimondatlanul is megkonstruált „mi” közössége éppen ebben a kimondatlanságban illeszkedik a legfinomabban a feltételezett perlekedési dialógusba, hiszen a beszélő jelen idejében még nem vált el, ki hová fog tartozni, s ezzel az sem, kiből fog állni a „mi” konkrét közössége.

A negyedik szakasz két része az allegória összefüggéseiben nemcsak az „akarás”-ban előrehaladottnak, hanem az „akarás”-növény növekedése előfeltételének tekintett melegség-„hit” szinte tékozva adakozó birtoklójaként mutatja be az „én”-t. A „lázás hit” vádból ezáltal lesz az allegória logikájában magyarázat: a „lázás hit” helyett ugyanis „a földnek melegsége” nem pusztán megfeleltetés a hővel kapcsolatos tulajdonságot illetően, hanem magyarázat is a láz mint patológus tünet („szellemi láz, pszichés patológia, bolondság” gondolatmenet) ellenében („szükséges, hasznos, a növekedéshez nélkülözhetetlen nagy hő, a búza – élet –, az akarás, akaratlagos cselekvés előfeltétele”, azonosítva a hittel).

A föld-motívum nyíltan, a búza-motívum rejtetten már előfordult a második szakaszban, a szakaszkezdő kifejtett hasonlat továbbfejlesztésének ottani rendszerében annak a szereplőnek, „a durvaorrú parasztnak” a megjelentetésénél, aki a hasonló-kinevetettként a megértők, a tanításokat majd elfogadók köréhez tartozik mint a beszélő, a tanító, a kinevetését megjósoló „én” legközelebbi rokona.

A tanító hitének szétoztása személyválogatás nélküli, bőkezű adakozás-ként megy végbe, ezt magyarázza a 'hitem ~ föld melege' hasonlat, hiszen ez utóbbi is válogatás nélkül áradva hat a növények fejlődésére. Ez a személyválogatás nélküli adakozás megelőlegezi az utolsó szakaszban a minden eddigi feltételezett, elképzelt konfliktust feloldó jellegét. Ez az utolsó szakasz úgy kezdődik, mintha feledhető lenne, hogy közvetlen előzményében már a béke képeit láttuk. Mintha feltételeznék a beszélő, hogy védőbeszéde ellenére a vád olyan erős hatást gyakorolhat a jóindulatú, rokon lelkű, a tanítást majd elfogadó hallgatóságra, hogy meg kell ismételnie a vers kezdetéről már ismerős – „Ti ne hallgassatok azokra” – tiltó figyelmeztetést, nyomatékosítva, „Ti mégse hallgassatok a szörnyülködőkre”. A „mégse” utal a kinevetésnek mint első, még könnyen megérthető, gyermekes és így meg is bocsátható elutasításnak a már sokkal nagyobb veszélyt jelentő, vádaskodó, ítélező és fenyegető szörnyül-

ködésekké fokozódására. Az ellenségesség fokozódására adható válaszként azonban mégsem tanácsolja az elfordulással kifejezett védekezés megvetéssé fokozását. A zárlatban ehelyett visszautal az utolsó előtti, hosszú szakasz „hit – föld melege” metaforikus párhuzamban megmutatott válogatás nélküli adakozásra. Maga a zárlat, az 1. rész utolsó két sora már tanításként hangzik el, anélkül hogy ezt az átmenetet a szöveg bármilyen eszközzel jelezné. A rejtett átmenet az ellenségeseket „*meg ne vessétek*” intés, s ebben éppen úgy, mint az utolsó két sor testvériség-kijelentésében nem nehéz az ellenség szeretetének evangéliumi tanára ismernünk, anélkül azonban, hogy teljesen azonosíthatnánk azzal. A versben beszélő tanító ismét kikerüli a „mi” használatát, miközben létrehozza kijelentésével a közösséget az „én” és a „ti” között. Nem kérdez, nem szólít fel, nem erőlteti a többes szám első személyben implikált kölcsönös elfogadást, csak önmagáról állítja, hogy testvérként tekint a „ti”-ben foglaltakra, ezt azonban kétszeresen is megerősítve írja körül a „mindannyian” és az „egyformán” által.

A jövő idejű képzeletjátékból az 1. rész utolsó két sorában a tanítóbeszéd jelen idejébe és az addigi jövő időbe burkolt feltételelenségből a tan állító-kijelentő módjába kerülünk. A fentiekkel még nem válaszoltunk arra a feltett kérdésünkre, mi lehet az értelme, célja annak, hogy a még el sem hangzott tanításokra majd feltételezeten adott ellenséges válaszokkal és az elfogadó hallgatóság ezekkel szembeni intésével kezdődik a *Tanítások* szövege.

